

BEŞERİ COĞRAFYADA BİLİMSEL BİLGİ VE METODOLOJİK UYGULAMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Nurettin ÖZGEN*

ÖZET

Gündelik yaşama için bir sorunu veya herhangi bir konuya dair yapısal durum, eylem, niteliksel özellikler ve bunlar arasındaki bağıntıların çözümü adına yöneltilen soruların metodolojik uygulamalarla analiz edilmesine yönelik tüm işlemler bilimsel süreci ifade eder. Sürecin tamamlanmasıyla elde edilen kazanıma ise, bilimsel bilgi denir. Bilimsel bilgiyi, diğer bilgi türlerinden ayıran en temel özeliği metodolojik uygulamalarla elde edilmesidir. Metodolojik uygulamaların da temelini kuramsal yaklaşımlar oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerde yürütülen bir araştırma genel olarak, kuramsal bir yaklaşım üzerinden konumlandırılır ve bu yapı üzerinden ileri sürülen hipotez, bilimsel veriler bağlamında belirlenen uygun metotla analiz edilerek sonuçlandırılır. Bu çalışmada da amaç, beşeri coğrafya disiplinindeki bilimsel bilginin üretimine dair metodolojik yapı ve uygulamaları analiz etmek ve bu alandaki bilimsel üretimlerin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri coğrafya, metot, teknik, bilgi, bilimsel bilgi, coğrafi bilgi.

(An Assessment on Its Methodological Applications and Scientific Knowledge In Human Geography)

ABSTRACT

Questions and methodological applications directed towards the solution of a problem related to the daily life or themes such as structural state, action and quality of any subject or the analysis of the relationships between them refer to scientific process. The gain attained through the completion of the process is called scientific knowledge. The basic characteristic differentiating scientific knowledge from other types of knowledge is methodological applications. The basis of the methodological applications is laid by theoretical approaches. As in the general of social sciences, any research in human geography is situated on a theoretical approach and a hypothesis proposed on the basis of this structure is analyzed and concluded by using suitable methods determined depending on scientific data. The purpose of the current study is to analyze the methodological structure relating scientific knowledge notion and its production within the discipline of human geography on the basis of the current applications and to come up with suggestions on how to develop scientific production.

Key Words: Human geography, method, technique, knowledge, scientific knowledge, geographical knowledge

*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyesi.
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2017 Güz, sayı: 24, s. 195-221
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Makalenin geliş tarihi: 19.07.2017
Makalenin kabul tarihi: 16.11.2017

“Coğrafya, hangi ülkeden olursak olalım,
kardeş olduğumuzu öğretmeli. Savaş, ulusal kibir
dönemlerinde kendi bencil, kişisel ya da sınıfsal çıkarlarını
gözeten insanların ısrarla besledikleri ulusal kıskançlık ve kin
zamanlarında coğrafya bu ön yargıları dağıtmanın ve insanlığa daha
yakışır başka duygular yaratmanın yolu olmalıdır. Cehalet, yüzüzlük ve
bencillikle biriken yalanların ortasında bu gerçeği tüm ayrıntılarıyla
açıklamak, coğrafyacının görevi olmalıdır” (Kropotkin, 1885).

1. Giriş

Bu çalışma, üç ana tema ve örüntüleri üzerinden yapılandırılmıştır. *Birincisi*, coğrafya disiplinindeki temel yaklaşımları ve Türkiye’deki coğrafya anlayışını çözümlenmek, *ikincisi*; beşeri coğrafya alanında kullanılan metodolojik yaklaşım ve teknik uygulamalara ilişkin bağıntılara odaklanmak, *Üçüncüsü* ise; beşeri coğrafyada, paradigmatik yaklaşımlar üzerinden bilimsel bilginin üretimiyle ilgili analizlerin ve yapısal bağıntıların arka planını, eleştirel bir yaklaşımla açıklamaktır.

Coğrafya’nın tanımı olarak sıklıkla kullanılagelen “*insan-ortam ilişkisi*”, çoğunlukla fiziki ortama yönelik bir tanımlama olarak algılansa da kategorik olarak üç temel yaklaşım üzerinden tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Bunlar *çevresel determinizm*¹, *possibilizm*² ve *probabilizmdir*³. Çevresel determinizm’de; doğal ortamın adeta bir organizma misali insana hükmettiği ve insan yaşamını denetim altına aldığı ileri sürülürken, buna karşın, *possibilist* yaklaşımda; “doğanın insan faaliyetleri üzerinde bütüncül ve belirleyici etkisinin olamayacağıdır”⁴. Diğer bir ifadeyle, insanın doğal ortama etki ederek ve doğayı dönüştürüp, şekillendirebildiği belirtilmektedir. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte, insanın doğal ortama ve dolayısıyla mekâna yönelik çeşitli yaptırımlarda bulunması, *possibilist* yaklaşımın dayanağını oluşturmaktadır. İnsan-çevre/ortam ilişkiseliliğinin karşılıklı olduğunun ileri sürüldüğü yaklaşım ise, *probabilizm* kavramıyla tanımlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, *insan ve*

¹Ellen Churchill Semple, *Influences of Geographic Environment, on the Basis of Ratzel's System of Anthro-Geography*. New York: Henry Holt & Co. 1911/2015.

² Lucien Febvre, *La terre et l'évolution humaine. Introduction géographique à l'histoire*. Paris, La Renaissance du Livre.(1922), aktaran; Guy Mercier, *The Geography of Friedrich Ratzel and Paul Vidal de la Blache: A Comparative Analysis*. *Annales de géographie*. No: 583, 1995, p.211-235.

³ Oskar Hermann Khristian Spate, “How determined is possibilism?” *Geographical Studies*, London. 4(1),(1957), p.3-12.

⁴ Mustafa Öztürk, Coğrafya: “Gelişimi, İçeriği, Eğitimi”. İçinde Karabağ, S. ve Şahin, S. (Ed.) *Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi*, Gazi Kitapevi, Ankara. 2007, s.7.

ortamın birbirini karşılıklı bir şekilde etkilediği-ileri sürülmektedir. Bu üç yaklaşımdan, en eski ve öncü olanı elbette ki çevresel determinizmdir. Bu yaklaşıma göre, beşeri faaliyetlerin yapılabirliğini ve kültürel formların gelişimini belirleyen temel yapı, doğa eksenli koşullardır. Doğal ortam baskın ve güçlü bir yapıyı, insan ise, bu yapıya uyum sağlamak durumunda kalan edilgen bir unsur veya organizma olarak kabul edilmektedir.⁵ Çevresel determinizm yaklaşımı üzerinden bina edilen coğrafi düşünce yaklaşımı uzun süre etkili olmuş ve disiplindeki temsiliyeti günümüze değin süregelmiştir. Bu durum, aynı zamanda bölgesel coğrafya yaklaşımıyla da yakın bir düşünce formu oluşturduğundan, 19. ve 20. yüzyıl ortalarına kadar coğrafyada geleneksel bir yapının oluşmasına ve böylelikle, coğrafyanın bu minvalde bir bilimsel kimlik kazanmasına öncülük etmiştir. Özellikle tematik kapsam, metodolojik yaklaşım ve alan çalışmalarındaki teknik gelişmelerle birlikte, coğrafya disiplininde de farklı paradigmatik yaklaşımlar ortaya çıkmış ve bilimsel gelişmeler gerçekleşmiştir. Ancak düşün dünyasındaki bu gelişmelerle birlikte, coğrafya disiplininde(*Kültürel coğrafya, Kantitatif coğrafya, Radikal-Marksist coğrafya, Feminist, Postmodern coğrafya vb.*)⁶ ortaya çıkan çeşitli bilimsel yaklaşım ve teknik uygulamalar, disiplinin kapsam ve bilimsel yaklaşımı hakkında çeşitli tartışmaların doğmasına zemin oluşturmuştur. Tartışmaların temelinde ise, coğrafyanın iki alt disiplini olan beşeri ve fiziki coğrafya alanındaki metodolojik ve felsefi yaklaşımlar yer almaktaydı.

2. Coğrafyada Disipliner Yaklaşım ve İki Kültür

Bilim dünyasında kabul gören çeşitli paradigmalardan coğrafya disiplinine dâhil edilmesi, yeni paradigmatik yaklaşımların konuşulması ve eleştirel yorumlarla savunulması, coğrafya disiplinindeki kapsam ve yaklaşım tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Örneğin Livingstone'un "*Evrin, bilim ve toplum: Coğrafi deneyime yönelik tarihi yansımalar*" adlı çalışması, coğrafya disiplinine içkin tarihi iç çatışmayı ifşa etmektedir. Yazara⁷ göre, "toplum ve doğayı tek bir açıklayıcı çerçeve içinde bir araya getiren cezp edici bir deneyim" olan coğrafya, tüm tarihi boyunca değişik akımların etkisi altında kalmış, gerek ikili içyapısı (fiziki- beşeri) gerek dış gelişmelerle değişik dönemlerde değişik araştırma ve inceleme eğilimlerine girmiştir. Bir yandan, "fiziki- beşeri tansiyonu" ve "coğrafyanın bütünlüğü"

⁵ Nurettin Özgen, Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmaları. *Ege Coğrafya Dergisi*. 9(2), (2010), 1-25

⁶ Richard Peet, *Modern Geographic Thought*. Oxford, Malden, MA; Blackwell Publishers, 1998.

⁷ David N. Livingstone, "Evolution, science, and society: historical reflections on the geographical experiment", *Geoforum*, (16), (1985), 119-130.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

tartışmaları, öte yandan sosyal bilim yöntemlerinin benimsenmesi bu tartışmayı devam ettirmiştir.⁸

Tüm bu tartışmaların odağında bilim olarak “*üretilen, deneyimlenen ve kavranılan*” bir yapı üzerinden inşa edilen coğrafyanın “ne” olduğu büyük önem taşımaktadır. Sosyal bilimlerin, neredeyse tüm alanlarında olduğu gibi, beşeri coğrafya alanında da, belirli bir bilim topluluğu tarafından inşa edilen ve savunulan paradigmatik yaklaşımlar, farklı bilim toplulukları tarafından kabul veya red edilebilmektedir. Özellikle eleştirel ve yorumsal eksenli bilim yaklaşımları örnek verilebilir. Sosyal bilimlerin hemen her alanında bu tür tartışmaların gerçekleşmesi olağan bir durumdur. Fiziki coğrafyada ise, fen bilimleri yasalarından yararlanılarak, çeşitli ampirik uygulamalar gerçekleştirilmekte ve nicel veriler üzerinden sonuca gidilmektedir. Pozitivizm eksenli bu tür uygulamalar ve farklı paradigmatik yaklaşımlar (beşeri ve fiziki coğrafya arasındaki), tartışmanın ana odağını oluşturmaktadır. Örneğin, 2014’te Muğla’da düzenlenen uluslararası coğrafya sempozyumu sonuç değerlendirme toplantısında “*mekân*” kavramı ve bu kavrama yönelik değerlendirmeler yapan bir sosyal bilimci; mekânın algı, tutum, davranış, cinsiyet ve cinsiyetçi düşünce, çevresel faktörler, toplumsal gelenekler ve politik yaptırımlar gibi çeşitli alt konu ve yapısal etkenler bağlamında oldukça uzun ve bağıntısal değerlendirmelerde bulunmuştu. Oturumun devamında söz alan bir fiziki coğrafyacı ise, bu anlatımlara itiraz ederek, “*o halde hastaları ameliyat eden bir cerrahın yaptığı iş için de mi coğrafya diyeceğiz?*” diyerek, karşı çıkmış ve memnuniyetsizliğini belirtmişti. Bu itiraz son derece önemliydi! Çünkü bu itiraz sadece beşeri coğrafyanın değil, aynı zamanda coğrafyanın tamamına içkin en kapsamlı ve derin bir tanımlamaya, ilgi alanı olarak bilinen mekân kavramına yönelik bir bilinmezliğe de işaret ediyordu. İtiraz eden akademisyene göre coğrafya, fiziki koşulların incelenmesinden ibaretti ve mekân kavramı da somut alanı tarif eden bir tanımlamaydı. Kısacası coğrafya, fen/doğa bilimleri eksenli bir yaklaşımın odağında ya da yakın bağıntısında yer almaktaydı. Bu tür tartışmalar hararetle bir şekilde devam ederken aslında, Snow’un “*İki Kültür*” adlı yapıtının tam da pratiği gerçekleşiyordu. Bu bağlamda, beşeri ve fiziki coğrafya çalışanlarının birbirlerinin çalışma alanlarına oldukça mesafeli ve dolayısıyla bu iki alanda bilim üreten grupların birbirlerini anlamalarının pek de kolay olmadığı eylemsel olarak kanıtlanmıştı. Snow’un⁹, fen ve beşeri disiplinlerin akademik düzeydeki farklılıkları ve birbirlerini anlamadaki yetersizliklerini anlattığı “*İki Kültür*” adlı eserindeki tanımlamalar, aslında coğrafyanın iki ana bilim dalı için de geçerlidir. Basit bir ifadeyle, araştırma konuları, bilimsel yaklaşım ve alan çalışmaları itibarıyla fiziki coğrafyanın fen

⁸ Nazmiye Özgüç, Erol Tümertekin, Coğrafya. Geçmiş- Kavramlar- Coğrafyacılar. Çantay Kitabevi. İstanbul, 2000.

⁹ Charles P. Snow, İki Kültür (4. Basım- Çev. T. Birkan), Tübitak Popüler Bilim Kitapları (2005), Ankara

bilimlerinin yaklaşım ve perspektifiyle, beşeri coğrafyanın ise, sosyal bilimlerin temel prensip ve uygulamalarına göre değerlendirmeler yaptığı bilinmektedir. Bu bağlamda, beşeri ve fiziki coğrafya alt disiplin dallarının birbirinden farklı bilimsel muhteva ve farklı metodolojik yaklaşım ve uygulamalara sahip oldukları kolaylıkla anlaşılmaktadır.¹⁰

Livingstone ve Withers’agöre¹¹“coğrafya, sınırları katı bir bilim dalı olarak düşünülmemeli ya da sadece uzayda bir yeri ya da dağılımı olan şeylerle ilgili olarak görülmemelidir”. Örneğin yarım yüzyılı aşkın bir süredir, sosyal bilimlerde ve dolayısıyla da beşeri coğrafya alanında bilimsel etki ve üretkenliği artırarak devam eden pozitivist yaklaşımın ciddi oranda taraftar bulması ve benzer şekilde eleştiriye zemin oluşturması da önemli bir bilgi kuram tartışmasını yaratmıştır. Örneğin pozitivist eksenli ampirik çalışmaların¹²⁻¹³genelleyici olması, bireye dair öznel durum ve eylemlerin göz ardı edilmesi, Marksist yaklaşımın toplumsal sınıf ve ekonomik gücün tarihsel dokusuna odaklanması, bireysel farklılık ve özgürlüklerin ara katmanda gözden kaçmasına neden olmuştur. Dahası, yapısal olarak geçerli, ulvi, tek ve büyük sıfatları toplarcasına toplumu yönlendiren modernist yaklaşıma tepki olarak doğan ve farklılıkların değer ve anlam dünyalarına odaklanması gerektiğini savunan post modern yaklaşımın ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Benzer şekilde, eril yaşam formu ve uygulamalarına tepki olarak doğan feminist yaklaşım¹⁴⁻¹⁵ ve sonraki demlerde *-bu yaklaşımın yeniden-* üretilmesi, feminizm (*Marksist feminizm, eko-feminizm, sosyalist feminizm, eşitlikçi feminizm, Fransız feminizmi, orta sınıf feminizmi... vb.*) kavramı bağlamında birçok akım/hareket ileri sürülmüş ve savunulmuştur. Bu yaklaşımların her biri, temel bakış açıları itibariyle, çoğunlukla önceki yaklaşımların bir eleştirisi veya eleştirel tamlayanı olarak ileri sürülen birer perspektifi (*feminist akımlarda olduğu gibi*) ifade etmektedir. Temel bağlamda ise, “kadın için- kadına göre- kadına dair” ifadelerinde de tanımlandığı gibi, kadının mağduriyetini gidermek ve özgürlüğüne dair kazanımı savunmaktır. Bu durum, aynı zamanda sosyal bilimlere yönelik yaklaşımların ne denli çok boyutlu ve birbirinden

¹⁰ Nurettin Özgen, Metodolojik prensipler ve fiziki coğrafyadaki evrimi. Ed: N.Özgen, S.Karadoğan), İçinde: Fiziki Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler. Pegem Yay., Ankara, 2016b, ss: 1-25, s.3

¹¹David N. Livingstone, Charles E. J. Withers, Coğrafya ve Devrim (Çev. D. Cenkçiler). YKY, İstanbul. 2010, s. 28

¹² Trevor Barnes, Derek Gregory, Reading human geography: the poetics and politics of enquiry”. In T. Barnes, & D. Gregory (Eds.) Reading Human Geography: the Poetics and Politics of Enquiry, Arnold, London, 1997.

¹³ Derek Gregory, Empiricism, In R.J.Johnstone, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts (Ed), The Dictionary of Human Geography, Fourty Edition, Blackwell, Oxford, 2000.

¹⁴ Janice Monk, “Place Matters: Comparative International Perspectives on Feminist Geography” *Professional Geographer* 46 (3), (1994), 277-288, s.279.

¹⁵ Lisa Nelson and Joni Seager, “Introduction,” *A Companion to Feminist Geography* (Malden, ABD; Oxford, Birleşik Krallık: Blackwell Publishing, 2005,s.2.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

etkilenererek hızla dönüşüm geçirebileceğini ve düşüncenin bağıntısal olarak yeniden üretilebileceğini de göstermektedir. Bu çok boyutlu yapısal üretim, -sosyal bilimlerin bir üyesi olarak- beşeri coğrafyayı da etkilemekte ve bu bağlamda eleştirel yaklaşımların gelişmesine olanak sağlayan yeni yönelimlerin doğmasına zemin oluşturmaktadır.

Geleneksel coğrafi yaklaşıma göre, bu tür paradigmatik yaklaşım ve uygulamalar, fen/doğa bilimleri eksenli coğrafya biliminin “kapsamından” saptırılması, dahası coğrafyanın, daha çok soyut, karmaşık ve kesinliği olmayan sosyal bilimlere dâhil edilmesinin sorunlu olduğu sıklıkla dillendiriliyordu. Örneğin Stoddart’a¹⁶ göre; sonuç yeteri kadar açık; Coğrafyada başka dilleri konuşuyoruz, başka başka şeyler yapıyoruz. Birçoğumuz yalnızca aynı bilim dalında değil, aynı bölümde çalışan meslektaşlarımızla iletişim kurmaktan vazgeçtik. Beşeri coğrafyacılar fiziki coğrafyacı meslektaşlarının felsefi bakımdan naif olduğunu düşünürken, fiziki coğrafyacılar da beşeri coğrafyacıların tepkisiz olmasından (ya da kesin olmamasından) yakınmaktadırlar. Coğrafya -Foster’in, Humboldt’un, Mackinder’in coğrafyası- unutulmuş ve terk edilmiştir artık.

Coğrafyada tartışılan, özellikle kapsam ve metodoloji konusu Harvey¹⁷ tarafından da şöyle ifade ediliyordu: Kantçı “mekanda sentez” anlayışı çok genişti ve spesifik değildi. Böylece eziyetli ve kendimizin diyebileceğimiz analitik metodoloji arayışı baş gösterdi. Coğrafyacıların her yana saçılma eğilimi kontrol edilmeliydi ve böylece meslek kendi kaçaklarını bastırma araçlarının peşine düştü. Harvey’e göre, enstitünün hegemonik gücü ve meslek simsarları aracılığı ile disiplin içerisinde korporatif bir yapı ortaya çıktı; coğrafya içerisinde sadık biçimde devletin korporatif yapısını taklit edecek mini bir korporatif devlet. Bu farklı iki perspektif, geleneksel coğrafi düşünceye sahip bilim insanları ile coğrafyanın daha liberal ve farklı paradigmatik yaklaşımlara yönelmesini savunan akademik çevreler arasında, disiplin içi iktidar eksenli akademik çekişmelere evrilerek devam edelmektedir.

3. Metodolojik Farklılıklar Üzerine

Coğrafya disiplini, alt bilim dallarıyla birlikte, hem tematik kapsam ve inceleme alanları, hem de bilimsel perspektif ve metodolojileri itibarıyla oldukça geniş bir araştırma ve gözlem sahasına sahiptir. Tüm disiplinlerde olduğu gibi, coğrafya biliminin de, çeşitli konular bağlamında, diğer disiplinlerle farklı ölçeklerde etkileşimde bulunması (karşılıklı veri ve teknik

¹⁶David .R. Stoddart, To claim the high ground: geography for the end of the century. Transactions of the Institute of British Geographers, 12 (3), (1987), pp. 327- 336, s.330.

¹⁷David Harvey, Sermayenin mekânları/ Eleştirel bir coğrafyaya doğru (Çev. B. Kıcırcı, D. Koç, K. Tanrıyar, S. Yüksel). Sel Yayıncılık. İstanbul, 2012, s.54.

katkıları sağlaması) olağan bir durumdur. Bu bağlamda, coğrafya için sıklıkla “disiplinler arası” bilim tanımı da yapılabilmektedir. Örneğin, fiziki coğrafyanın alt çalışma alanları olarak; jeomorfoloji- jeoloji, klimatoloji- meteoroloji, biyocoğrafya- biyoloji ve hidroğrafya- hidroloji örnekleri verilebilir. Benzer şekilde, beşeri coğrafya ile sosyal bilimlerin çeşitli alt disiplinleri arasında da önemli etkileşimler bulunmaktadır. Kültürel coğrafya- halk bilimi, siyasi coğrafya- siyaset bilimi, jeopolitik- uluslararası ilişkiler, davranışsal coğrafya- sosyal psikoloji, nüfus coğrafyası- demografi, sosyal coğrafya- sosyoloji, tarihi coğrafya- arkeoloji ve antropoloji gibi alanlar örnek verilebilir.¹⁸

Türkiye’deki üniversitelerde, uzmanlaşma amaçlı uygulamalara dayalı olarak, genellikle dört alt bilim dalı (*Beşeri, Fiziki, Türkiye ve Bölgesel Coğrafya*) ile temsil edilen coğrafya disiplini, gelişkin dünya üniversitelerinde ise, genellikle beşeri ve fiziki coğrafya olmak üzere iki alt bilim dalıyla temsil edilmektedir. Gelişkin batı üniversitelerinde, coğrafyanın bu iki yapı üzerinden tanımlanmasının nedeni, aslında her iki alanın bilimsel kapsamı ve araştırma metodolojisiyle ilgilidir. Dolayısıyla “insan- ortam” veya mekânsal ilişkisellik boyutları üzerinden konumlanan beşeri ve fiziki coğrafya alt disiplinleri, hem kapsam, hem de metodolojik yaklaşım ve uygulamalar bağlamında, farklı bilimsel temeller üzerinden işlerlik kazanmakta ve değerlendirilmektedir. Bunun temel dayanağı ise araştırmanın “özne” ve “nesnesi” konumundaki ilişkisellik durumunun, iki alt disiplinde, farklı paradigmatik yaklaşımlar üzerinden okunmasıdır. Dolayısıyla iki alt disiplinde uygulanan yöntem ve teknikler birbirinden farklı olmaktadır.¹⁹

Sosyal bilimler çatısı altında konumlan(dırıl)an beşeri coğrafya disiplininde, ilgili çalışma alanları, insan veya toplum eksenli araştırmalar (davranışsal, post modern, feminist coğrafya, hümanist coğrafya, radikal coğrafya, siber coğrafya vb.) yapılmaktadır. Bu araştırmalarda, çevreye hükmeden, onu değiştiren, dönüştüren, inşa eden etkin güç veya “özne” olan insandır. Dolayısıyla ortama yönelik, eylem, algı, tutum, davranış ve benzeri temaların araştırılması, bu alt disiplinin temel kapsam ve yaklaşımlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, insanın ortama yönelik tüm durum ve pratiklerinin araştırılması, çeşitli teknik analizlerle anlamlandırılması oldukça farklı olgusal süreçleri kapsamaktadır ki, tüm bu yapısal süreçler, aynı zamanda beşeri coğrafyayı, fiziki coğrafya disiplininin ayıran temel özellikler olmaktadır. Beşeri coğrafyada eylemlerin öznesi durumunda olan insan (toplum & birey), fiziki coğrafya araştırmalarında ise, “nesne” konumundadır. Diğer bir ifadeyle, fiziki coğrafya araştırmalarında, temayı/olayı/problemi üreten insan değil, “doğa”dır. Bu ontolojik durum ve

¹⁸Nurettin Özgen, (2016b, 1-25, s.2.

¹⁹ A.g.e, s.2.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

eylemsel süreçler üzerinden inşa edilen fiziki coğrafya disiplininde, “*birey veya toplum etkileyen değil, tam aksine etkilenendir*”²⁰.

Teknolojik araç- gereçlerin hızla gelişim gösterdiği ve konforlu yaşama dair ultra seçeneklerin sunulduğu günümüz dünyasında, fen bilimlerine yönelik araştırmalarda kullanılan teknik araçlar bu tür gelişmelere büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Oysa birey ve toplum odaklı çalışmalarda ise, bu türden çözümleyici teknik destek ve analitik aygıtların - *bu kadar hızlı-gelişim göstermemesi de*, iki disipliner yaklaşım arasındaki metodolojik farklılığı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu teknik ayrımı da, iki alt disiplinin metodolojik uygulamaları, dolayısıyla bilimsel bilgi üretimindeki farklılığı belirgin bir şekilde teyit etmektedir. Örneğin, binlerce yıl öncesine ait bir lokasyonun toprak, iklim, vejetasyon veya depremsellik durumunu çeşitli polen, ¹⁴C ve OSL (*Optically Stimulated Luminescence*) yaşlandırma teknikleriyle analiz etmek ve tanımlamak mümkündür. Buna karşın, beşeri coğrafya araştırmalarının öznesi durumunda olan birey veya toplumun analizinde, konuya ilişkin bilimsel tespitlerin yapılmasında, bu tür teknik aygıtların kullanımı yok denilecek kadar azdır. Elbette ki insan, dolayısıyla mekân odaklı araştırmalarda uygulanan çeşitli yarı deneysel analizler yapılabilir. Fakat, fiziki coğrafyadaki ampirik araştırmalarda olduğu gibi, net sonuçlara ulaşmak oldukça güçtür.

Fiziki coğrafya araştırmalarında ‘özne’, yani eylemin kaynağını oluşturan (ontolojik olarak) doğa kaynaklı olaylar (ekstrem iklim olayları ve hava durumları, depremler, heyelanlar, sel ve taşkınlar, güneşlenme süresi ve kuraklık, iklimik durum ve su ilişkisi gibi) analiz edilmeye ve çözümler bulunmaya çalışılmaktadır. Böylelikle mevcut yapı ve sistemlerin analizi yapılır. İnsan gücünü aşan durum ve olaylara ilişkin bilimsel yaklaşımlarla çeşitli çözümler üretilir. Aşılmaz dağlarda tüneller açmak, küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden korunmak için, ilgili alanın verilerini bilimsel yaklaşımlarla çözümlenmek ve önlemler almak adına, örneğin; kurak bölgeler için bitkilerin genlerini geliştirerek iklim koşullarına dayanıklı hale getirmek vb. girişimler, özneye/doğaya karşı mücadele²¹ odaklı çalışmalar fiziki coğrafyanın temel ilgi alanlarına örnek verilebilir.

Günümüz toplumlarında, gündelik giyim-kuşamdan, işsizlik ve düşük ücrete, kimlikler arası çatışmalardan, çeşitli sosyal- sınıfsal hareketlere, ulus aşırı toplumsal eylem ve çeşitli temsiliyet krizlerine kadar birçok tema, özellikle beşeri coğrafyanın da ilgi ve araştırma alanına girmektedir. Benzer şekilde, toplum odaklı sosyoloji biliminde; sistematik ve eleştirel yaklaşımlarla araştırmalar yapılırken, iktisat biliminde ise, ekonominin işleyişi ve piyasa süreçlerine odaklanılmaktadır. Bu iki disiplinden farklı olarak, beşeri coğrafyada ise, mekânsal yapı ve örüntüleri

²⁰ A.g.e, s.4

²¹ A.g.e, s.4.

üzerinden araştırma konularına odaklanılarak, öncelikle “*ne ve nerede*”, devamında ise, “*neden ve nasıl*” sorularına cevaplar aranmaktadır.

4. Bilgi- Bilimsel Bilgi ve Paradigmanın İnşası

Bilim, soru sormakla başlar, merak ve amaç edilen konuyu araştırmakla devam eder. Her bilim dalının uğraş alanı olarak geleneksel pratiklerle alışlagelmiş araştırma alanı, diğer bir ifadeyle “*bilim alanı*” vardır. Örneğin coğrafya; insan- mekân ilişkiselliğini araştırırken, sosyoloji toplumsal yapı ve örüntüleri, fizik doğal olayların neden ve sonuçlarını öğrenme ve bunları matematiksel yöntemlerle ifade etmeyi, biyoloji ise, canlıların yapısal özelliklerini inceler. Kısacası bilim, evrenin bir bölümünü, herhangi bir konu üzerinden, araştırma problemini tespit etmek ve deneysel yöntemlere dayanarak yasalara ulaşmaktır. Böylelikle, her bir bilim dalı evrenin bir bölümünü kendine konu olarak seçer, deneysel yöntemlere, eleştirel ve yorumsal gerçekliğe dayanarak yasalar çıkarmaya çalışır.

Bilim, problem çözme eylemidir ve bu eylem birbiriyle ilintili sonsuz sayıda bağıntı ve yeni problemlerin üretimi anlamına gelebilir. “Problem” kavramı cevaplandırılmak istenilen tema anlamındadır. Bilimin amacı, evreni anlamaktır. Bilim, bu amaca ulaşmak için, olguları *betimleme (tasvir) ve açıklama (izah etme)* yollarına başvurur. “*Bilimsel yöntem*” denilen şey, bilim insanlarının ortaklaşa kullandıkları bu *betimleme* ve *açıklama* yollarını kapsayan, hem düşünsel hem de uygulamalı bir süreci ifade eder. *Betimleme*, bütün bilim alanlarında ilk aşamayı oluşturur; amacı, araştırma konusu olan olguları ve bu olgular arasındaki ilişkileri saptama, sınıflama ve kayıt altına almaktır. Bilim, *betimleme* aracı olarak gözlem, deney ve ölçme gibi işlemleri kullanır. *Açıklama ise*, daha üst düzeyde yer alır. İlk aşamada *betimlenmiş olguları*, bu olguların ilişkilerini yansıtan ampirik genellemeleri, bazı kuramsal kavram veya genellemelere başvurarak anlaşılır duruma getirmeye yönelik amacı kapsamaktadır.²²

Bilim, zihinsel eylem ve süreçlerine ilişkin özne- nesne/etken-edilgen bağıntısı ve bu bağıntının kavramsal yapı üzerinden derinleşmesini ve temel inşanın anlamlı tanımlamalarla, durum ve eylemlerin izahatını ifade eder. Bilgi ise, zihinsel-düşünsel eylem ve ilgili teknik uygulamalar sonrasında elde edilen anlamlı sonuçlardır. Mekân odaklı coğrafi bilgi ise, insan- mekân etkileşimine yönelik, her tür değişken ve yapı üzerinden gerçekleştirilen mekânsal sorgulamaların belirli bir metot ve teknik uygulamalar yardımıyla elde edilen çözümlemelerin, eleştirel ve yorumsal analizleri kapsamaktadır. Burada ‘özne’ neden- sonuç ilişkisine bağlı olarak, eylemin kaynağını, diğer bir ifadeyle, eylemi gerçekleştiren yapı veya

²² Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi* (5. Basım). Büyük fikir kitapları dizisi, Remzi Kitapevi, İstanbul. 1996, s.57.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

güç(deprem, kuraklık vb.) anlamındadır. ‘Nesne’ ise, gerçekleşen eyleme maruz kalan, durumdan veya eylemden etkilenen (depremden etkilenmek vb.) anlamındadır. Bu bağlam üzerinden okunan ve bilimsel sürecin, ilgili yapısal örüntülerin analiz edilmesiyle, bilinmeyenin anlamlandırılması veya anlaşılır kılınması, bilimsel bilginin üretimini ifade etmektedir.

Bilimsel bilgi nedir? Bu konuda birçok tartışma ve yaklaşım vardır. Elbette ki bilgi-bilim kuramcıları, birbirinden farklı görüşler ileri sürmekte ve daha da önemlisi, bu yaklaşımlar arasında da çoğunlukla tutarlılıklar bulunmamakta veya bulunmayabilir de. Tüm bilgi- bilim kuramcıların yegâne amacı bilimsel bilgiyi tanımlama ve buna ulaşma yolunu, kuramsal yaklaşımlarla tanımlama ve formüle etmektir. Bu alanda uğraş veren çok sayıda bilim insanı vardır. Örneğin, bilimsel bilgiyi; pozitivist kuram üzerinden tanımlayan Auguste Comte²³, bilginin belirgin bir ontolojik temel üzerinden inşa edilmesi gerektiğini ileri süren eleştirel realizmin öncüsü Roy Bhaskar ²⁴ ; bilgiyi, bilimdeki doğrulanabilirlik ilkesinin aksine, yanlışlanabilirlik ilkesiyle savunan Karl R.Popper²⁵vb. birçok kuramcı, bilim felsefesi alanında önemli çalışmalara imza atmışlardır. Hiç şüphesiz, bu ve benzeri gelişmelere yöneltilen çeşitli eleştiriler, yeni yaklaşımlara alan açmıştır. Örneğin Thomas Kuhn, çağdaş bilim felsefesinin ve onun üzerinden de bilime yöneltilen post-modern eleştirilerin ve pozitivism sonrası karşıt-bilim tezlerinin kapısını aralamıştır.²⁶Dolayısıyla bu çalışma, bir bilgi felsefesi yazısı değildir. Bilakis, beşeri coğrafyada üretilen bilginin paradigmatik yaklaşımlara ilişkin bir öz eleştirisini oluşturmaktadır.

Sosyal bilimlerde, bilginin inşasına temel oluşturan paradigmatik yaklaşımlardır. Kuhn’a göre ²⁷ , bilimsel bilgi, kuramda ve kurallarda yatmaktadır. Problemler ise bunların uygulanışında kolaylık elde etmek için birer araç olarak görülür. Nasıl siyasal devrimlerde toplumlar farklı rejimler arasında bir seçme yapmak zorunda iseler, bilimsel devrimlerde de bilim toplulukları farklı bilimsel dünya görüşleri arasında bir seçim yapmak durumundadırlar. Bu seçimi etkileyen öğeler de temelde sosyolojik ve psikolojiktir, çünkü bilimsel bilgi onu üreten kişilerin inanç ve tercihlerinden

²³ Auguste Comte, Pozitif Felsefe Kursları (Çev. Erkan Ataçay), Sosyal Yayınları, İstanbul: 2001.

²⁴ Roy Bhaskar, A Realist Theory of Science, (2008). http://uberty.org/wp-content/uploads/2015/09/Roy_Bhaskar_A_Realist_Theory_of_Science.pdf adresinden (15.07.2017) alındı.

²⁵Karl R.Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. 6. Baskı, (çev. İ. Aka, İ. Turan), YKY: İstanbul. 2015.

²⁶Ömer F. Anlı, *Positivizm Sonrası Karşıt-Bilim Tezleri ve XIX. Yüzyıl Bilim İmgesinin Dönüşümü*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.

²⁷Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. N. Kuyaş, 4. Baskı, Alan Yayıncılık, Ankara. 1995, s.188.

soyutlanamaz²⁸. Bilimsel bilginin ilerlemesinde ve bilimsel buluşlarda evrensel ve akılcı bir mantık aramanın yersiz olduğuna, bilimin ilerlemesinin son tahlilde bilim yapanların psikolojik ve sosyolojik tercihlerine bağlı olduğuna inanmışlardır.²⁹ Bilimsel bilginin önemli bir kısmı son dört yüz yılda Avrupa'nın ürünü olmuştur. Başka hiçbir yerde, hiçbir zaman bilimsel üretkenliğin kaynaklandığı o son derece kendine özgü topluluklar yaşatılmamıştır³⁰. Kuhn'a göre³¹, bilimsel gelişme ise, bu öğelerin (dahil olan) bilimsel teknik ve bilgi dediğimiz, gittikçe büyüyen birikime tek tek ya da topluca ilave edildiği bölük pörçük bir süreç haline gelmektedir. Dahası bilimsel bilginin doğruluğunu, objektivitesini veya nötrlüğünü belirleyen şey, bilimsel bilgiyi inşa eden bilim adamları arasındaki fikrîsel birlik/mutabakattır. Bilimsel bilgi, bilim adamları ve toplumun bilime inanan diğer kesimleri, onu bilimsel saydığı için bilimseldir ve dolayısıyla bilim paradigması tabanlı bir faaliyettir.³²

Liotard, bilgi ve bilimsel bilgi arasında ayırım yaparak bilimi, gönderimde bulunduğu nesnelerin açık gözlem şartlarında elde edilebilirlik koşulunu sağlayan düz anlamsal önermelerden oluşmuş bir alt bilgi kümesi olarak tanımlamaktadır.³³ Mengüşoğlu³⁴ da, niteliği açısından bilgiyi; “doğal, felsefi, sanatsal, dinsel ve bilimsel” olmak üzere beş ayrı kategoriye ayırmaktadır. Aydın³⁵ ise, yukarıda sıralanan beş bilgi türüne “teknik” ve “politik” bilgi türlerini de ekleyerek, bilgiyi yedi (7) grupta toplanmaktadır. Aslında, bu bilgi türleri “bilimsel bilgiye” katkı sunan veya onun üretimi olan birer aygıt olarak da tanımlanabilirler. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknolojileri buna tipik bir örnektir. Paket programı olarak dizayn edilen bu aygıtın beşeri coğrafyadaki kullanımı ve işlevselliği bakımından bilimsel bilgiden ziyade, teknik bir bilgi ve donanımı ifade etmektedir.

Bilgi türleri çeşitli özellik ve amaçlarına göre kategorilere ayrılmakla birlikte, bazı durumlarda bu tür ayrımların yapılmasının da güç olduğu görülebilmektedir. Örneğin, “information” ve “knowledge” anlamındaki bilgi kavramlarının birbirinden soyutlanarak açıklanması ve kullanımı mümkün olmamakta, bu nedenle de, bu kavramların iç içe girmiş kavramlar olarak

²⁸ A.g.e. s.10.

²⁹ A.g.e. s.15.

³⁰ A.g.e. s.173.

³¹ A.g.e. s.46.

³² Margaret Masterman, “Paradigmanın Doğası”, Ed: I.Lakatos, A.Musgrave, İçinde: Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi” (Çev. H. Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul. (1992), s.70-110.

³³ Jean-François Lyotard, *Postmodern Durum* (Çev. A. Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara. 2000, s.50.

³⁴ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*. Remzi Kitabevi, İstanbul. 1988, s.74-91.

³⁵ Mustafa Aydın, *Bilgi sosyolojisi*. Açılım Kitap, İstanbul, 2004.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

kabul edilmesi gerekmektedir.³⁶ Klasik bir yaklaşımla, bu tanımlamalar bağlamında, bilimsel bilginin, diğer bilgi türlerinden farklı olarak, sahip olduğu evrensel ilkeler ise, şöyle sıralanabilir:

- ❖ *Bilimsel bilgi genellenebilir,*
- ❖ *Gözlenebilir- ölçülebilir,*
- ❖ *İletilebilir- tekrarlanabilir,*
- ❖ *Sınanabilir/ test edilebilir vs.*

Bilimsel bilginin yukarıda verilen ilkelere uygun olması gerekir. Bu bağlam üzerinden, bilimsel bilgiyi niteleyen temel evrensel ilkeler şöyle sıralanabilir.³⁷

- ❖ *Bilim seçicidir,*
- ❖ *Bilim olgusaldir,*
- ❖ *Bilim eleştireldir,*
- ❖ *Bilim mantıksaldır,*
- ❖ *Bilim genelleycidir,*
- ❖ *Bilim nesnelidir (objektiftir).*

Bilimsel bir araştırmanın temellendirilip yasa olarak kabul edilebilmesi için, gerçekleştirilen bilimsel araştırma sürecinde, araştırma konusuna yönelik gözlem, tahmin ve ileri sürülen hipotezin test edilerek olumlanması gerekmektedir. Yasa bilimsel ideale göre, sosyal bilimlerin gerçekten bilimsel olabilmesi için, genel yasaların keşfedilmesi ve bu temelde ilerlenerek belli tip insan davranışları hakkında ampirik olarak doğrulanabilecek tahminlerde bulunulması gerekir. Nitekim yasa bilimselcilik; psikologlara “psikolojik gelişim yasaları”nı ya da “düşünce yasaları”nı keşfetmeyi, ekonomistlere “piyasa yasalarını” ya da “kapitalizmin yasaları”nı ortaya çıkarmayı, sosyologlara ise, “küçük gruplarda etkileşim yasaları”nı bulmayı salık verir. (Beşeri coğrafya için de, “insan-mekân ilişkiselliğine yönelik yasalar”ın belirlenmesi örnek verilebilir). Yasa bilimselcilere göre, sosyal bilimsel açıklamalar, bu ve benzeri yasalara dayanmadıkları sürece, iki açıdan eksik kalacaklardır. *Birincisi*, tikel bir toplumsal olayın, daha derin bir toplumsal kalıbın parçası olduğunu göremeyecekleri için, yeterince açıklayıcı olmayacakları, *ikincisi* ise, tahminde bulunamayacakları için ampirik olarak test edilemeyecekleridir. Yasa bilimselciliğe göre, yasalardan yoksun bir sosyal bilim, açıklama açısından eksik ve ampirik olarak test edilemeyen bir bilimdir, yani bilim

³⁶Nazan Özenç Uçak, Bilgi: Çok Yüzlü Bir Kavram. *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (4), (2010), 705-722, s.720

³⁷ Cemal Yıldırım, 1996.

değildir.³⁸ Bu keskin yaklaşım elbette ki tartışmalıdır. Peki, “sosyal bilimde bilim nerede?” Neuman’a göre, bu soru, toplumsal araştırma yöntemlerini öğrenmek isteyen herkesi ilgilendirir, çünkü *sosyal bilimi ‘bilimsel yapan’, araştırma metodolojisidir*. Soru, uzun bir tartışma geçmişine sahip olan önemli bir sorudur. Sosyal bilimler ortaya çıktığından beri sorulagelmıştır. Toplumsal dünyayla ilgili bir bilim fikri kabul gördüğünde, mesele şuna dönüştü: Böyle bir bilim neye benzer ve nasıl yürütülür? Bazı bilim insanları zaten kabul edilmiş olan fen/doğa bilimlerine (örn. fizik, kimya, biyoloji) gitti ve onların yöntemlerini kopyaladı. Argümanları basitti: doğa bilimlerinin meşruiyeti bilimsel yöntemeye dayanır, dolayısıyla sosyal bilimlerin de aynı yaklaşımı benimsemesi gerekirdi.³⁹ Nitekim temelleri John Locke (1632-1704) tarafından atılan ve sosyolojinin isim babası olarak kabul edilen Auguste Comte (1798-1857), fen bilimlerine ilişkin bilimsel yasaların, diğer bir ifadeyle pozitivist sosyal bilimlere taşınması gerektiğini ileri sürmüştü. Birçok araştırmacı bu yaklaşımı kabul etti, ama bu durum belirli zorluklar ürettiği de bir gerçektir. Öncelikle fen bilimlerinde bile *bilimin* ne anlama geldiği konusunda bir tartışma vardır. Bilimsel yöntem çok az rehberlik eden gevşek, soyut ve belirsiz ilkeler kümesidir. Oysa bilim tarihi ve felsefesinde uzmanlaşan akademisyenler, bilim insanlarının pek çok yöntem kullandığını bulmuştur. Bazı akademisyenler, insanların fen bilimindeki inceleme nesnelere (yıldızlar, kayalar, bitkiler, kimyasal bileşimler vb.) nitel olarak farklı olduğunu belirtmektedirler. İnsanlar düşünür ve öğrenir, kendilerinin ve geçmişlerinin farkındadırlar, güdülerini ve muhakemeleri vardır. Bu benzersiz insan özellikleri, insanların toplumsal yapısını incelemek için özel bir bilimin gerektiği anlamına gelmektedir.⁴⁰ Bu bağlamda, sosyal bilimlerin genelinde olduğu gibi, beşeri coğrafyada da pozitivist yaklaşıma sıklıkla başvurulması, buna karşın yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımların⁴¹ ise, önemli oranda ihmal edilmesi de bu düşünceyi desteklemektedir.

Türkiye’de, beşeri coğrafyada üretilen bilginin metodolojik bağlamı ve paradigmatik yaklaşımlara ilişkin niteliği, *-gelişkin ülke literatürüyle kıyaslandığında*⁴²- oldukça zayıftır. Türkiye’deki mevcut akademik coğrafya dergilerinde yayınlanan çalışmalar değerlendirildiğinde, araştırma konularının, üzerinde inşa edildikleri paradigmatik yaklaşımların yok

³⁸ Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi* (Çev: İ. Türkmen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 2005, s.220.

³⁹ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri-Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Cilt 1. (Çev: S. Özge), Yayın Odası, İstanbul. 2014, s.117.

⁴⁰ A.g.e. s.119.

⁴¹ Nurettin Özgen, *Bilimsel Araştırmanın Temelleri Üzerine*. (Ed: N.Özgen), içinde: *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler*, Pegem, Ankara. 2016c, 1-24.

⁴² Nuri Yavan, *SCI VE SSCI bağlamında Türkiye’nin coğrafya biliminde uluslararası yayın performansının karşılaştırmalı analizi: 1945-2005*, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), (2005), 27-55.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

denilecek kadar az olması da bu zafiyeti kanıtlar niteliktedir⁴³. Beşeri coğrafyada, idiyografik ve betimsel temelli çalışmalar, “bilimin evrensel gelişimi”ne ayak uyduramamaktadır. Dolayısıyla üretilen bilimsel bilginin, paradigmatik yaklaşımlar üzerinden okunması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kaybeden Türkiye akademisi ve coğrafya disiplini olacaktır.

Başlangıçta ortamın/çevrenin tasviri, devamında insan- doğal ortam etkileşimi ve sonrasında ise, insan- ortam ve ilişkisellik boyutları bağlamında tanımlanan coğrafya disiplini, 20. yüzyılın ikinci yarısında bilim dünyasındaki gelişmelerle birlikte önemli perspektifler kazanmıştır. Özellikle Frankfurt Okulu (1923) olarak tanımlanan ve eleştirel yaklaşımın bilime getirdiği önemli yenilikler olmuş, coğrafya disiplininde farklı perspektiflerin gelişmesine zemin oluşturmuştur. *Realizm*⁴⁴, *Marksist/Radikal Coğrafya*⁴⁵, *Feminizm*⁴⁶, *Postmodernizm*⁴⁷, *Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık*⁴⁸ gibi yaklaşımlar, eleştirel kuramın ürettiği perspektiflere örnek verilebilir. Düşün dünyasındaki bu gelişmelerden esinlenen coğrafyacıların; “insan- mekân ilişkiselliği”ne odaklı akademik çalışmaları, gelecek için umut vericidir. Böylelikle toplumsal yapıyla ilintili sınıfsal konum ve güç- sermaye ilişkileri⁴⁹⁻⁵⁰, kadın ve toplumsal statüsünün⁵¹ tarihsel mihmandarlık boyutları da beşeri coğrafya tarafından sorgulanmaya ve bu alanda yapısal dönüşümlerin (toplum ve mekân odaklı sorgulamaların) artmasıyla birlikte, bilimsel üretimlerin de gelişim göstereceği muhakkaktır.

⁴³ Nurettin Özgen, A critical approach to discipline of human geography as an apparatus for state hegemony in Turkey. *Journal of Geography in Higher Education*, 40 (1), (2016a),131- 153.

⁴⁴ Henry W. Yeung, Critical Realism and Realist Research in Human Geography: A Method or a Philosophy in Search of a Method? *Progress in Human Geography* 21, 1 (1997) pp. 51-74

⁴⁵ Neil Smith, Marxist Geography. In Jonhston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.), Blackwell Publishing, Oxford. 2000.

⁴⁶ Janice Monk, 1994.

⁴⁷ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu* (Çev. S. Sungur). Metis Yayınları, İstanbul, 1990.

⁴⁸ Geraldine Pratt, Post-structuralism. In R. J., Jonhston, D. Gregory, G. Pratt, and M. Watts, (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.), Blackwell Publishing, Oxford, 2000.

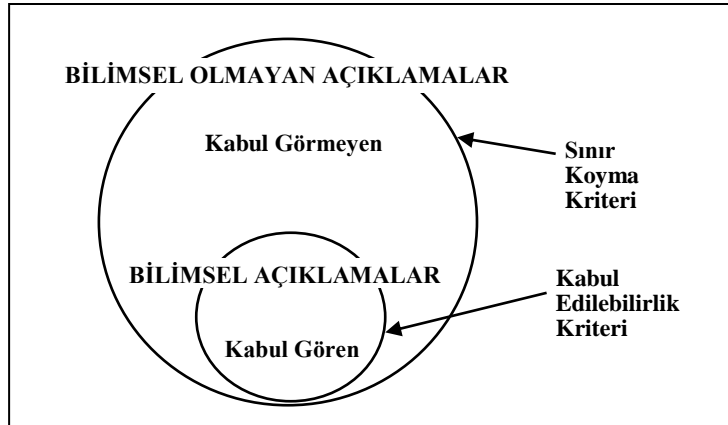
⁴⁹ David Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev: M. Morali, Metis Yayınları, İstanbul. 2016.

⁵⁰ Richard Peet, *İktidarın Coğrafyası. Özgür Üniversite Kitaplığı* (Çev: O.Etiman, B. Göktaş), No:90, 2011

⁵¹ Janice Monk ve Susan Hanson, “On not excluding half of the human in human geography” *Professional Geographer*, 34(1), (1982), 11-23, s. 12.

5. Bilimsel Bilginin Metodolojik Bağlam ve Sınırlılığı Üzerine

Bir çalışmanın temel prensip ve kavramsal sınır(lar)ının belirlenmesi, bilimsellik açısından en önemli gerekliliklerdendir. Bu bağlam üzerinden yürütülen bilimsel eylemde, bilgiye ulaşmak için ileri sürülen kuramsal yaklaşıma destek niteliğinde teknik uygulamalardan da yararlanılmaktadır. Bu tür uygulamaların gerçekleştirilmesi, aynı zamanda bilimsellik kavramına içkin olumsuzlukları da sınırlı kılmaktadır. Benzer şekilde Galileo da, bilimle ilgi yapılan yorumların değerlendirilmesinde iki aşama olduğunu ve bu iki aşama arasında da farklılıklar bulunduğunu belirtmektedir. *Birinci aşama*, bilimsel yorumları, bilimsel olmayan yorumlardan ayırmaktır. *İkinci aşama* ise, bilimsel olarak nitelenen yorumların kabul edilebilirliğine karar vermektir. Bu açıklamalara göre, Galileo'nun bilimdeki yorumları değerlendirme sorununa içkin yaklaşımı aşağıdaki gibi şematize edilebilir (Şekil 1).⁵²

Şekil 1: Galileo'nun “bilimsel ve bilimsel olmayan açıklamalar” çizelgesi.⁵³

Galileo, fiziğin konusu olan temel özellikleri, ilgili önermelerle sınırlayarak büyük dairenin çerçevesini oluşturmuştur.⁵⁴ Galileo'nun fizik bilimine dair “sınır koyma kriteri” ile bağıntılı olarak, coğrafyadaki mevcut uygulamalar da değerlendirildiğinde, bilimsel olmayan, diğer bir ifadeyle gözlemlerin, bilimsel yöntemden ziyade, gündelik tasvir ve betimleyici tanımlamalarla yapılandırılması, beşeri coğrafyadaki bu tür araştırmaları, “bilimsel olmayan açıklamalar” kategorisine yaklaştırabilmektedir. Beşeri coğrafyadaki bu tür aksaklıkların en önemli nedenlerinden biri olarak,

⁵² John Losee, Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş (Çev. Elif Böke), Dost Kitabevi, Ankara. 2008.

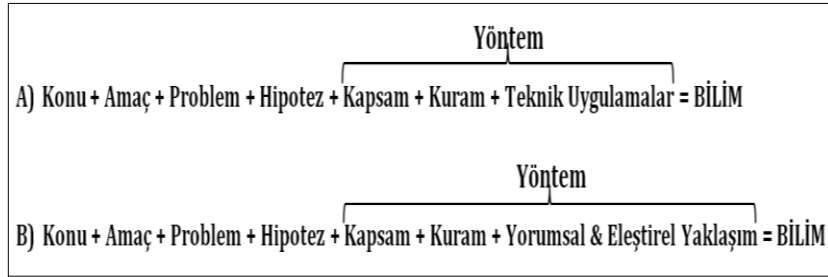
⁵³ A.g.e. s.67

⁵⁴ A.g.e. s.67

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

araştırma konusuna yönelik metodolojik yaklaşım(lar)ın yeterli düzeyde olmamasıdır. Dolayısıyla, bilimsel bir çalışmada, temellendirilen bir yapı formu üzerinden, öncelikle paradigmatik yaklaşım ve problem odaklı kavramsal bir çerçevenin belirlenmesiyle birlikte, ilgili verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması, bilimsel sürecin başlıca basamaklarını oluşturmaktadır.

Beşeri coğrafyada, sosyal bilimlerin birçok alanında olduğu gibi, araştırmanın konusu genellikle kuramsal bir yaklaşım üzerinden konumlandırılır ve bu yapı üzerinden ileri sürülen hipotezler çerçevesinde, bilimsel veriler, belirlenen uygun yöntem ve teknik analizlerle çözümlenir. Bu bağlamda, bilimsel bir çalışmaya dair yapısal süreç ve eylemlerin gerçekleştirilmesi, matematiksel bir bağıntıyla iki şekilde formüle etmek mümkündür:⁵⁵

Yukarıda belirtilen iki formülün kısa özeti şöyle açıklanabilir:

A) Deneysel veya yarı deneysel (ampirik) araştırmalarda, genelleyci diğer bir ifadeyle tümevarımsal bir yaklaşımı açıklayan ampirik araştırmalara için bilimsel bilginin üretim sürecini ifade etmektedir. Bilimsel bilgiye ulaşmak için, konunun amacı, problemi ve hipotezin yanı sıra, tematik kapsam/sınırlılık ve kuramsal yaklaşımın ampirik uygulamalarla analiz edilmesi sürecini ifade etmektedir. Kısacası pozitivist bilim anlayışı ve uygulamalarını yansıtmaktadır.

B) Araştırmanın amacı, problemi ve ileri sürülen hipotezin, belirli bir kapsam/sınırlılık dâhilinde “*yorumsal ve eleştirel*” yaklaşımlarla, hedeflenen sonuca tümdengelim veya tümevarımsal süreçlerle, konunun bilimsel analizini içermektedir.

Türkiye’de, beşeri coğrafya disiplininin metodolojik/yöntem bilimsel yetersizliği fiziki coğrafya alanına göre çok daha yoğun aksaklar barındırmaktadır. Fen/doğa bilimlerindeki teknik uygulamaların fiziki coğrafyaya sirayet etmesi, ampirik uygulamaların bu alanda çeşitli gelişmelere zemin oluştururken, beşeri coğrafyada ise, bu tür paradigmatik

⁵⁵Nurettin Özgen, 2016b, s.7.

eksenli gelişmelerin çok daha sınırlı olduğu görülmektedir. Elbette ki iktidar odaklı sınırlama ve planlamaların da etkisini unutmamak gerekir. Dolayısıyla birçok coğrafyacı için uzamsal/mekânsal sorunların, daha parlak ve daha etkili bilim dalları tarafından ele alınması da, coğrafyanın içinde bulunduğu buhranın sonuçlarındandır. Araştırma konusu olarak, coğrafyacıların alanına “burnunu sokan” bazı rakip bilim dalları, o zamana kadar coğrafyacıların pek de ele almadıkları sorunları işlemektedirler.⁵⁶ Örneğin sosyologların, ekonomistlerin, çevrebilimcilerin alan konusunda sürdürdükleri bunca parlak söylemin en iyi anlaşıldığı alan, genellikle en geleneksel coğrafyadır.⁵⁷ Bununla birlikte diğer bilim kollarında uzun zamandan beri sorunsallığın saptanmasının zorunlu olduğu düşünülürken, coğrafyacılar “doğanın açılmış büyük kitabını” hiç sorun çıkmadan okuyorlarmış gibi yapmaya devam etmişlerdir.⁵⁸ Böylece coğrafya, toplumdan ve neredeyse yaşamla ilgili olduğu düşünülen tüm alanlardan uzak kalmış veya bırakılmıştır. Oysa coğrafya yaşamın her evresinde toplumun çeşitli ihtiyaç ve gerekliliklerinin mekânla bütünleştiği, farklı veri ve bakış açılarına sahip bilimsel bir alandır. Dolayısıyla, bilginin çok yönlü bir değerlendirmeye tabi tutulması günümüz çağdaş coğrafyasının amacı ve görevi olmalıdır.⁵⁹

Bilimsel araştırmalarda; anlamın doğası, yorumun niteliği, nesnellüğün olabilirliği, benlik ve benliğin başkalarıyla ilişkisi, kültür ve toplumun doğası, kültürler arası anlayışın karmaşıklığı boyutlarının bir armoni orkestrası formuyla yol alması güç görünebilir. Özellikle çokkültürlü deneyimin özneleri olan bireylerin ve tikel yapıların korunarak, bir konsensüsün sağlanması bu tür zorluklara örnek verilebilir. Oysa ulus devletlerin yaşamakta olduğu meşruluk aşınması, örneğin ileri sanayi toplumlarında, ulus devlete özgü, farklı yaşam pratiklerinde varlığını duyuran kültürel mensubiyet özelliklerine kapalı, “türdeş” yurttaşlık anlayışına dayanan kamu alanını kültürel farklılıklara duyarlı ve saygılı bir açılım içine girmeye zorlamaktadır.⁶⁰

6. Bilimsel Bilginin Üretimsel Aygıtı Olarak Teknik Uygulamalar

Teknik uygulamalar, bilimsel bilginin üretimine ilişkin birçok işleve sahip aygıtlardır. Beşeri coğrafyada, özellikle saha araştırmalarında elde edilen verilerin istatistiksel analizlerle değerlendirilmesi, SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences/ Sosyal Bilimler İstatistik Programı*) ve

⁵⁶ Yves Lacoste, Coğrafya savaşmak içindir. (Çev.: A. Arayıcı), Özne Yayınları, İstanbul. 1998, s.74

⁵⁷ A.g.e. s.104

⁵⁸ A.g.e. s.53

⁵⁹ İlhan Kayan, Türkiye üniversitelerinde coğrafya eğitimi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 11, (2000), 7-22, s.11.

⁶⁰ Charles Taylor, Çokkültürcülük Ed. A.Gutmann (Çev: L. Köker), YKY, İstanbul. ss:42-84, 2005, s.11.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

CAQDAS (*Computer Aided Qualitative Data Analysis Software*) kapsamında yer alan çok sayıda yazılım paketi vardır. Bu bağlamda, QDA (*Qualitative data analysis- Nitel veri analizi*), LISREL, ATLAS.ti, NVIVO ve MAXQDA türü işletim programlarının kullanımı önemli oranda yaygınlık kazanmıştır. Diğer taraftan hem beşeri hem de fiziki coğrafya alanında özellikle kartografik çizimler, modellemeler ve birçok analizler yapmaya yarayan Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) vb. gibi çok fonksiyonlu programlar da önemli teknik işlevler görmektedir. Böylelikle bilimsel araştırmalar, insanın doğaya veya fiziksel ortama yönelik tüm hüner, çaba ve teknik donanımlarını kullanarak ve doğanın kodlarını çözmeye çalışarak, doğal yapıya/ortama hükmetmek ve daha konforlu bir yaşam sürdürebilmek adına çeşitli teknik çözümler gerçekleştirilmektedir. Bu tür teknik üretimler çoğunlukla ‘matematik ve uygulamalı bilimler’ aracılığıyla yapılmaktadır. Örneğin CBS, matematik ve istatistiksel hesaplamalarla mekâna yönelik çok fonksiyonlu verilerin değerlendirildiği bir işletim sistemidir ve fiziki ortamın analiz edilmesi, planlanması, fonksiyonel birimler arasındaki yapının sürdürülebilir kılınması hususlarında yardımcı olan çok fonksiyonlu bir araçtır. Tüm bu varyasyonlar, coğrafyanın çok boyutlu ve disiplinler arası bilim olduğuna yönelik (*Doğa bilimleri, Sosyal bilimler ve Matematik ve Uygulamalı bilimler*le olan ilişkiselliği) düşünceleri destekler niteliktedir.⁶¹ Üç temel bilimle, özellikle de doğa ve sosyal bilimlerle karşılıklı etkileşim ve tematik ilişkiselliğe sahip olan coğrafya, hem bu bilimlerden etkilenen, veri ve teknik bilgi alışverişini sağlayan hem de bu temel bilimlerin çeşitli alt bilim dallarına katkıda bulunan bir bilimdir.

7. Sonuç

Beşeri coğrafya disiplinindeki uygulamalar, bilimsel bilgiden ziyade çoğunlukla betimsel ölçekli ve gündelik deneyimlere dayalı geleneksel bir yapı üzerinden devam etmektedir. Bu geleneksel yapı, çoğunlukla, dönemin bilimsel yaklaşım ve uygulamalarına ters düşmektedir. Toplumsal ölçekli konu ve sorunların görmezden gelindiği, aksine bilimsel derinliği pek sınırlı olan, belirli konular üzerinden çalışmalar üretilmektedir. Dolayısıyla Saw ve ark. belirttiği gibi, “coğrafyacının, insanları ve yerini (peyzaj dâhil) yalnızca ekonomik ve yeniden yapılanma alanı olarak değil, aynı zamanda sembolizm ve anlamdan da haberdar olması ve anlaması gerekmektedir. Örneğin, hacizlerin hızla artması ve evsiz ailelerin ABD genelindeki yükselişiyle ilgili sorular sorulabilir. Günlük coğrafyalar ekleyebilir, korku, umut ve algılar dâhil olmak üzere ülke genelindeki insanların deneyimlerini de bu kapsamda

⁶¹Nurettin Özgen, 2016b, s.3

düşünmek gerekir”.⁶² Bu tür konuların beşeri coğrafyada araştırma teması olarak kabul görmemesi veya bu tür çalışmaların gerçekleştiril(e)memesi, özellikle iktidar kavramıyla doğrudan ilintilidir. Bu ilintililik durumu, akademik camiayı bilimden ziyade gündelik, teknik veya dini bilgiye yöneltmektedir. Bu durum, aynı zamanda, sosyal bilimlere ilişkin yürütülen politikalarla da ilgilidir. Böylelikle, beşeri coğrafya alanında üretilen bilimsel çalışmaların toplumsal sorunlara ve yapısal aksaklıklara mesafeli durması, bu türden aksaklıkları görmezden gelen bir coğrafyacılar topluluğunun oluşmasına zemin oluşturmaktadır. Tüm bu bağıntılar (sosyal) bilim alanındaki yaptırımsal hiyerarşinin yansımalarına delalet etmektedir. Bu durum, nitelikli ve paradigmatik (metodolojik) eksenli bilimsel araştırmalar yerine, çoğunlukla betimsel ve çeşitli teknik araçlarla desteklenen (*bilimsellikten ziyade, teknik boyutu gelişkin*) bir yönelimi popüler kılmaktadır. Dolayısıyla bu “yönlendirici yapısal güç ve korporatifler”, beşeri coğrafya alanında üretilen bilimsel bilgiden, metodolojik uygulamalara kadar, neredeyse tüm aşamalarda etkili oldukları muhakkaktır.

Beşeri coğrafya disiplini; toplumsal yarar, çoğulculuk, kamusal temsiliyet, birey- tikel- tümel eksenli talep ve ihtiyaçların ideal şekilde karşılanmasına yönelik uygulamaların hayata geçirilmesine içkin temaları içeren sosyal ve politik konulara eğilememesinin arka planında da bu tür yapısal sınırlamalar bulunmaktadır. Bu bağlamda, *coğrafya disiplini ister tek bir çatı ve isim altında tanımlansın, ister fiziki ve beşeri alt bilim dalları olarak birbirinden bağımsız faaliyetlerin sürdürüldüğü farklı iki ana bilim dalı olarak tanımlansın; önemli ve anlamlı olan tek seçenektir: Bu seçenek ise, toplumsal yaşama katkılar sunacak türden bilimsel üretimler gerçekleştirilmesi ve bilimsel nosyona sahip öncü bir disiplin olmasıdır*. İster bilim alanının kendi içindeki kuramlar arasında, ister tek tek bilim, dil, din, politika, sanat alanlarındaki görüşler arasında olsun, insan bilişinin bu parçalanışını, düzeylerin bu birbirinden kopukluğunu ya da çelişkilerini birleştiren, ama bunu pozitivizm gibi kısıtlayıcı biçimde yapmayan bir felsefi eleştiri düzeyine de ihtiyaç vardır. Çünkü bilimsel epistemoloji, giderek bütün insan bilgilerinin çözümlenmesini sağlamak zorundadır. İki ayrı bilim dalı ya da aynı dal içinde iki ayrı kuram, birbirinden kopuk olarak, birbirlerinden habersiz kendi araştırmalarını yürütebilirler. Ama her ikisinin de buluşlarını, eksikliklerini ve yeniliklerini değerlendirecek, bütünleyici bir bakış açısına erişmekten ve bunu, bilgiyi kısıtlamadan, özneyi yok etmeden yapmaktan

⁶²Ian Graham Ronald Shaw, Deborah P. Dixon, & John Paul Jones III, *Theorizing Our World*. In B. Gomez ve J.P.Jones III (Eds), *Research Methods in Geography: A Critical Introduction* (pp: 9-26), Malden, MA: Wley- Blackwell, 2010, p.24.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

umut kesilmemelidir.⁶³ Benzer şekilde, Harvey’in coğrafya disiplinine yönelik yaklaşımı da oldukça ufuk açıcudur⁶⁴:

Coğrafyada yaptıklarımız eninde sonunda anlamsızdır ve bu yüzden de belli bir disiplin içinde dar güç çekişmeleriyle ilgilenmek gereksizdir. Benim coğrafya düşüncesinde devrim için çağrım bu yüzden, anlamaya çalıştığımız gerçekliklerle “bizi güncelleştirebilmek” ve aynı zamanda nüfusun “coğrafyacılar” denilen kesimini siyasal farkındalığa teşvik etmek gibi daha geniş kapsamlı bir görevi yerine getirmek için tasarlanmış, coğrafya kuramını yeniden oluşturmaya bir çağrı olarak yorumlanmalıdır. Sosyal devrim üzerine yorumlarım, disiplin içi faaliyetin daha geniş sosyal bağlamda biçimlendirilmesi gerekliliğine ve eninde sonunda da gerçek bir sosyal hareketin bunun yerini alması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Günümüzde kontrol edilmek istenen ve “bilimsel kimlik” olarak pazarlanan geleneksel gündelik bilgi taşıyıcılarının bilim adına sürdürdükleri ve Harvey’in mini ‘korporatif devlet’ olarak tanımladığı ‘yapı’lar, iktidarları uğruna beşeri coğrafyanın uluslararası düzeyde temsiliyet ve itibar kaybına neden olmaktadır.⁶⁵

Beşeri coğrafya disiplininde, mevcut akademik yazınlarda üretilen bilginin önemli oranda gündelik deneyimlerin ürünü olan tanımlama ve betimlemeler üzerinden inşa edilmektedir. Gündelik bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki farkın ne olduğu veya bu tür bilgi türleri arasındaki bağıntı ve bilimsellik normunun göz ardı edildiği bu tür çalışmaların üretilmesi, adeta mini korporatif devlet formuyla etkili olmaktadır. Coğrafya disiplininde etkin olan bu dominant yapının ürettiği “coğrafyacı” kimliği ve nosyonu, coğrafyanın bilimsel yaklaşım ve üretimine ciddi zararlar vermekte, özellikle akademik yükseltme ve atamalarda bu tür ‘yapısal erk’lerin ürettiği faturalar ağır olabilmektedir.

Türkiye’de coğrafya alanında gerçekleştirilen özellikle betimsel çalışmalarda dikkat çeken temel eksikliklerden en önemlisi, “bilimsel bilgiye ulaşma sürecinin basamakları olarak tanımlanan; problem- amaç- yöntem ve teknik uygulamalar” gibi gerekliliklerin önemli oranda zayıf, hatta eksik olmasıdır. Bu bağlamda, araştırma konularına ilişkin “ne” ve “nerede” sorularının cevapları yer almakla birlikte, “neden ve nasıl” sorularının büyük oranda askıda kaldığı görülmektedir. Oysa bilim bu iki soruyla (neden ve nasıl) hayat bulmaktadır.⁶⁶ Beşeri coğrafyada bilimsel bilginin en önemli niteliği yöntemsel uygulamaların varlığıdır. Dolayısıyla bilimsel bir

⁶³ Thomas Kuhn, 1995, s.54.

⁶⁴ David Harvey, Sosyal Adalet ve Şehir (Çev. M. Moralı). Metis Yayınları, İstanbul. 2009, s.141.

⁶⁵ Nurettin Özgen, Coğrafyanın kurumsal temsiliyeti ve kimlik sorunu. I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (28-30 Mayıs 2012), Bildiriler Kitabı, ss: 555-571, Erzurum

⁶⁶ Cemal Yıldırım, 1996, s.95-96

araştırmada bu tür yapısal eksiklerin varlığı, çalışmanın bilimselliğini önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır. Fiziki coğrafyada çeşitli verilerin ve özellikle gelişen tekniklerle sürdürülen arazi çalışmalarının deneysel uygulamalarla analiz edilmesi ve konuya yönelik açıklamaların yapılması, alana yönelik olumlu ve başarılı sonuçlar üretilebilmektedir. Ancak, beşeri coğrafya için bu türden bir yargıya ulaşmak oldukça güçtür. Çünkü fiziki coğrafyanın aksine, beşeri coğrafyada özne olan birey ve toplum olduğu için, bilimsel analizler de paradigmatik yaklaşımlar bağlamında bu öznel yapılanmalara göre çözümlenmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de, beşeri coğrafya disiplinindeki metodolojik aksaklıklar şöyle sıralanabilir:

Birincisi, beşeri coğrafya müfredatının özellikle metodolojik uygulamalara dair paradigmatik yaklaşımlardan yoksun olması, geleneksel idiografik-coğrafi yaklaşıma ilişkin alan çalışmalarının çeşitli temalar bağlamında betimlenmesi, nicelik ve çeşitli faktöriyel basamaklarının, dağılışı ilkesine göre haritalandırılması ve grafiklerle desteklenmesi yaygın çalışma formlarındandır. Bu tür betimsel yaklaşımlar zamanla gelenek halini alarak, yeni yaklaşım ve sorgulama becerilerinin gelişmesini önemli ölçüde sınırlandırmakta ve bilimsel bilgiye yönelik farkındalıkların kısıtlanmasına neden olabilmektedir. Metodolojik olarak, bilimsel çalışmalara dayanak oluşturan temel kuramsal yaklaşımların beşeri coğrafya alanında çalışılmaması veya sınırlı olması, önemli bir aksaklıktır. Bu aksaklıklar, aynı zamanda bilimsel bilgiyi üreten eleştirel aklın farkındalığını da sınırlandırmakta ve bilimsel bilginin üretimini aksatmaktadır. Gelişmemiş birçok ülkede olduğu gibi; özellikle sosyal bilimler alanında, bilginin üretimi, toplumsal bilinçlenme ve farkındalığın gelişimi, iktidarlar tarafından bir tehdit unsuru olarak görülmekte ve bu tür gelişmeleri frenlemek, hatta engellemek içinde çeşitli mekanizmalar harekete geçirilmektedir. Böylelikle yasama, yürütme ve yargı organları aracılığıyla dizayn ettikleri yapısal ölçekli düzenlemelerle (eğitim politikaları ve yasal düzenlemeler, ders müfredatları gibi) ⁶⁷, bilimsel çalışmalar sınırlandırılmakta, hatta tamamen yasaklanabilmektedir. Bu tür durumlarda, toplumu yeniden inşa etmek adına, “bilimsellik” kavramına ilişkin yeni düzenlemelerle, bireyler ve dolayısıyla toplum, istenilen istikamete doğru kanalize edilerek, öncelik; bilginin bilimselliğinden ziyade, iktidarların belirlemiş olduğu yapısal form ve üretimlere riayet etmek şeklinde düzenlenir ve hayata geçirilir. Bu tür yaptırımlar, sosyal bilimlere içkin paradigmatik yaklaşım ve eleştirilerin katkısını *-kaçınılmaz bir şekilde-* sekteye uğratmakta ve dolayısıyla bilimsel ilerleme önemli ölçüde aksatılmakta ve zarar görmektedir.

⁶⁷ Gerald L. Gutek, Eğitime ideolojik ve Felsefi yaklaşımlar. (Çev. N. Kale), Ütopya Eğitim Dizisi, Ankara, 2001,s.182-3

İkincisi, toplumsal bilinç ve yaşamsal konfora katkı sunan bir sosyal bilim olarak, beşeri coğrafyanın bilimsel yöntem ve bu ekseninde üretilen bilgi üretiminde, insan-mekân ilişkiselliği önemli bir yer tutar. Bu tür bilimsel bilgilere ulaşmak için de çeşitli metodolojik uygulamalarla, amaçlanan konuya yönelik çözümler yapılarak ve bilimsel bilginin üretimi gerçekleştirilir. Bu bağlamda, bilimsel bir çalışmada, araştırmacının problemi, amacı ve yöntemin yanı sıra, tematik boyutlar arasındaki ilişkiselliklerin de açıklanmasını kapsayan bir yöntem bilim modeliyle gerçekleştirilmesi beklenir. Örneğin, Türkiye’de, beşeri coğrafya alanında, mekânsal analizlerin, salt ya da neredeyse tamamen mutlak mekân kavramı üzerinden yapıldığı görülmektedir. Oysa mekân kavramı, tarif edilemeyecek kadar yoğun, derin ve karmaşık bir üretimsel ilişkiselliği ifade etmektedir. Dolayısıyla beşeri coğrafyanın da, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve politik form ve talepleriyle ilgili kuramsal temelli üretimlere de katkıda bulunması gerekmektedir. Bu tür bilimsel üretimlerin yok denilecek kadar az olması, Türkiye ölçeğinde, beşeri coğrafya disiplini için bir zafiyettir.

Üçüncüsü, bu tür sınırlandırmaların yapısal eksenli bir üretimi kapsayacak türden, bütüncül ve özde-düzenleme yaklaşımlarıyla eğitimin temel basamaklarından, orta ve yüksek öğretim beşeri coğrafya müfredatlarına, hatta doçentlik başvuru ve akademik kariyerin çeşitli basamaklarına kadar devam edebilmesidir. Dahası, üretilen bir çalışmanın yayınlanması da bir o kadar güçtür. Bu yapısal üretim, bilim insanlarını, bir anlamda; ‘birbiriyle bağıntılı ve tümleşige odaklı bir sistem içinde kalmaya’ ve farklılıkları ısrarla ve özenle domine etmeye -*tekleştirmeye*- zorlamaktadır. Bu durum, beşeri coğrafya gibi çok boyutlu bir disiplinde, hem paradigmatik yaklaşım hem de araştırma temalarının özenle sınırlandırılması anlamına gelmekte ve beşeri coğrafya alanında toplumsal temalara dokunmayı-odaklanmayı ve dahası, farklı bilimsel yaklaşımlara içkin analizleri önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar, toplumsal ölçekte, coğrafya disiplininin ‘*itibarını*’ elbette ki zedelemektedir.

Dördüncüsü, beşeri coğrafya alanındaki yapısal eksenli kısıtlama ve bariyerler, bilimsel bilginin gelişimini önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır. Bu durumda, paradigmatik yaklaşım ve tematik sorgulamaların özenle sınırlan(dırıl)dığı veya kısıtlandığı bir disiplin ortaya çıkar ki, bu durumda elbette ki çeşitli konu ve sorunların çözümü de askıda kalmakla beraber, bilimsellik kimliği de önemli derecede zarar görmüş olacaktır. Oysa beşeri coğrafya tam da toplumsal problemleri bilimsel bir dille anlatmak, adaletsizliği, ezilen kimlikleri/ ırkları/ sınıfları/ farklı cinsiyet ve ayrımcılıkları, -*bilimsel veri ve üretimlerle*- analiz etmek ve kamuoyunu aydınlatmakla mükelleftir. Coğrafyanın kapsamı tam da Elise Reclus’un

ifadesiyle; “özgürlük, eşitlik, coğrafya!⁶⁸ (Clark, Martin, 2016)”, olmalıdır. Bilimsel bilginin kamuya aktarılmasının aksadığı veya sınırlan(dırıl)dığı durumlarda ise, akademik camia; bilimden ziyade, gündelik veya teknik bilgiye yönlendirilir ki, bu durum akademik coğrafya açısından önemli zafiyetlere ve aksaklıklara neden olabilecektir.

Beşincisi, beşeri coğrafyada, bilimsel yöntem ile teknik uygulamaların çoğunlukla birbirinden ayırt edilememesidir. Örneğin, bu alanda yapılan birçok çalışmada; “yöntem olarak CBS’inin, Arc GIS, MapInfo vb. paket programından yararlanılmıştır” gibi tanımlamalar yapılmaktadır. Oysa CBS ve türevi paket programlarından yararlanılarak gerçekleştirilen uygulamalar bilimsel bir çalışma için yöntem değil, aksine, çalışmaların geliştirilmesine katkı sağlayan birer teknik araçtır. Benzer şekilde, alan çalışmalarında gerçekleştirilen mülakat ve anket çalışmaları da birer teknik uygulamadır. Bu bağlamda, beşeri coğrafya alanında, bilimsel bilgiye ulaşmak adına kullanılan özellikle yöntemsel süreç ve konuya ilişkin teknik uygulamaların akademik düzeyde çalışılması önemli bir gerekliliktir...

⁶⁸John Clark, Camille Martin, Anarşi, Coğrafya, Modernite. Elisée Reclus’un Seçilmiş Yazıları (M. Devres). Can Yayınları, İstanbul, 2016.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

KAYNAKÇA

- Anlı, Ö. F., Pozitivizm Sonrası Karşıt-Bilim Tezleri ve XIX. Yüzyıl Bilim İngesinin Dönüşümü. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. 2013.
- Aydın, M., Bilgi sosyolojisi. Açılım Kitap, İstanbul, 2004.
- Barnes, T., Gregory, D., (Ed.). Reading human geography: the poetics and politics of enquiry”. In Reading Human Geography: the Poetics and Politics of Enquiry, Arnold, London, 1997.
- Bhaskar, R., A Realist Theory of Science, (2008). http://uberty.org/wp-content/uploads/2015/09/Roy_Bhaskar_A_Realist_Theory_of_Science.pdf adresinden (15.07.2017) alındı.
- Clark, J., Martin, C., Anarşi, Coğrafya, Modernite. Elisée Reclus'un Seçilmiş Yazıları (M. Devres). Can Yayınları, İstanbul, 2016.
- Comte, A., Pozitif Felsefe Kursları (Çev. Erkan Ataçay), Sosyal Yayınları, İstanbul: 2001,
- Fay, B., Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi (Çev: İ. Türkmen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 2005.
- Febvre, L., La terre et l'évolution humaine. Introduction géographique à l'histoire. Paris, La Renaissance du Livre.(1922), aktaran; Guy Mercier, The Geography of Friedrich Ratzel and Paul Vidal de la Blache: A Comparative Analysis. Annales de géographie. No: 583, 1995.
- Gregory, D., Empiricism, In R. J. Johnstone, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts (Ed), The Dictionary of Human Geography, Fourty Edition, Blackwell, Oxford, 2000.
- Gutek, G. L., Eğitime ideolojik ve Felsefi yaklaşımlar. (Çev. N. Kale), Ütopya Eğitim Dizisi, Ankara, 2001.
- Harvey, D., Postmodernliğin Durumu (Çev. S. Sungur). Metis Yayınları, İstanbul, 1990.
- Harvey, D., Sermayenin mekânları/Eleştirel bir coğrafyaya doğru (Çev. B. Kıcı, D. Koç, K. Tanrıyar, S. Yüksel). Sel Yayıncılık. İstanbul, 2012..
- Harvey, D., Sosyal Adalet ve Şehir, Çev: M. Moralı, Metis Yayınları, İstanbul. 2016.
- Kayan, İ., Türkiye üniversitelerinde coğrafya eğitimi. Ege Coğrafya Dergisi, 11, (2000), 7-22.

- Kropotkin, P., "What Geography Ought to Be", 1885. http://dwardmac.pitzer.edu/anarchist_archives/kropotkin/whatgeobe.html#1 adresinden (21.10.2013) indirildi.
- Kuhn, T., Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çev. N. Kuyaş, 4. Baskı, Alan Yayıncılık, Ankara. 1995.
- Lacoste, Y., Coğrafya savaşmak içindir. (Çev.: A. Arayıcı), Özne Yayınları, İstanbul. 1998.
- Livingstone, D.N., WITHERS, C. E. J. Coğrafya ve Devrim (Çev. D. Cenkçiler). YKY, İstanbul. 2010.
- Livingstone, D.N., 'Evolution, science, and society: historical reflections on the geographical experiment', Geoforum, (16), (1985), 119-130.
- Losee, J., Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş (Çev. Elif Böke), Dost Kitabevi, Ankara. 2008.
- Lyotard, J.F., Postmodern Durum (Çev. A. Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara. 2000.
- Masterman, M. "Paradigmanın Doğası", Ed: I.Lakatos, A.Musgrave, İçinde: Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi" (Çev. H. Arslan), Paradigma Yay., İstanbul. (1992), s.70-110.
- Mengüşoğlu, T., İnsan Felsefesi. Remzi Kitabevi, İstanbul. 1988, s.74-91.
- Monk, J., "Place Matters: Comparative International Perspectives on Feminist Geography" Professional Geographer 46 (3), (1994), 277-288, s.279.
- Monk, J., Hanson, S. "On not excluding half of the human in human geography" Professional Geographer, 34(1), (1982), 11-23.
- Nelson, L., SEAGER, J. "Introduction," A Companion to Feminist Geography (Malden, ABD; Oxford, Birleşik Krallık: Blackwell Publishing, 2005.
- Neuman, W. L., Toplumsal Araştırma Yöntemleri-Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. Cilt 1. (Çev: S. Özge), Yayın Odası Yayıncılık, İstanbul. 2014.
- Özgen, N., A critical approach to discipline of human geography as an apparatus for state hegemony in Turkey. Journal of Geography in Higher Education, 40 (1), (2016a), 131-153.
- Özgen, N., Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmaları. *Ege Coğrafya Dergisi*. 9(2), (2010), 1-25
- Özgen, N., Bilimsel Araştırmanın Temelleri Üzerine. (Ed: N.Özgen), İçinde: Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler, Pegem, Ankara. 2016c, s:1-25.
- Özgen, N., Coğrafyanın kurumsal temsiliyeti ve kimlik sorunu. I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu. Bildiriler Kitabı, (28-30 Mayıs 2012), ss: 555-571, Erzurum.

- "Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme"
Nurettin ÖZGEN
- Özgen, N., Metodolojik prensipler ve fiziki coğrafyadaki evrimi. Ed: N.Özgen, S.Karadoğan), İçinde: Fiziki Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler. Pegem, Ankara , (2016b, 1-25.
- Özgüç, N., Tümertekin, E. Coğrafya. Geçmiş- Kavramlar- Coğrafyacılar. Çantay Kitabevi. İstanbul, 2000.
- Öztürk, M., Coğrafya: "Gelişimi, İçeriği, Eğitimi". İçinde Karabağ, S. ve Şahin, S. (Ed.) *Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi*, Gazi Kitapevi, Ankara, 2007.
- Peet, R., Modern Geographic Thought. Oxford, Malden, MA; Blackwell Publishers, 1998.
- Peet, R., İktidarın Coğrafyası. Özgür Üniversite Kitaplığı (Çev: O.Etiman, B. Göktaş), No:90, 2011.
- Popper, K., *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. 6. Baskı, (çev. İ. Aka, İ. Turan), YKY: İstanbul. 2015.
- Pratt, G., Post-structuralism. In R. J., Jonhston, D. Gregory, G. Pratt, and M. Watts, (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.), Blackwell Publishing, Oxford, 2000.
- Semple, E. C., *Influences of Geographic Environment, on the Basis of Ratzel's System of Anthro-Geography*. New York: Henry Holt & Co. (1911/2015).
- Shaw, I. G. R., DIXON, D. P. & JONES III, J. P., *Theorizing Our World*. In B. Gomez ve J.P.Jones III (Eds), *Research Methods in Geography: A Critical Introduction* (p:9-26), Malden, MA: Wley-Blackwell, 2010.
- Smith, N., Marxist Geography. In Jonhston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.), Blackwell Publishing, Oxford. 2000.
- Snow, C. P., *İki Kültür* (4. Basım- Çev. T. Birkan), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, (2005).
- Spate, O.H.K., "How determined is possibilism?" *Geographical Studies*, London. 4(1),(1957), p.3-12.
- Stoddart, D.R., To claim the high ground: geography for the end of the century. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 12 (3), (1987), pp. 327- 336.
- Taylor, C., *Çokkültürcülük* Ed. A.Gutmann (Çev: L. Köker), YKY, İstanbul. ss:42-84, 2005.
- Uçak, N. Ö., Bilgi: Çok Yüzlü Bir Kavram. *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (4), (2010), 705-722.
- Yavan, N., SCI VE SSCI bağlamında Türkiye'nin coğrafya biliminde uluslararası yayın performansının karşılaştırmalı analizi: 1945-2005, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), (2005), 27-55.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve
Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

Yeung, H. W., Critical Realism and Realist Research in Human Geography: A
Method or a Philosophy in Search of a Method? Progress in Human
Geography 21, 1 (1997) pp. 51-74.

Yıldırım, C., Bilim Felsefesi (5. Basım). Büyük fikir kitapları dizisi, Remzi
Kitapevi, İstanbul. 1996.

“Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve
Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”
Nurettin ÖZGEN

222
